

הלכות מעשיות

שיעורו של מורנו הגאון הרב מצליח-חי מאזוז שליט"א

גליון קכ"ד

שודר בערוץ "קול ברמה" במסגרת התכנית "בית ההוראה" - שאלות שנשאל הרב בבית ההוראה

העלון מוקדש לע"נ גאון עוזנו עטרת תפארת הפוסקים מרן רבנו עובדיה יוסף בן גורג'יה זצוק"ל

הלכות המתנה בין בשר לחלב (א')

זמן ההמתנה בין בשר לחלב ובין חלב לבשר. ממתי מונים לזמן ההמתנה. דין לעיסת בשר ודין בשר שבין השינים. חינוך קטן להמתנה. דין אדם שלא לעס כלל. בקבוק נפרד לבשרי וחלבי. מניקה לצורך התינוק. תבשיל של בשר ללא בשר. טעה וברך על חלב קודם שש שעות. ייחוד צנצנות נפרדות לחלבי ובשרי.

שיעור ההמתנה בין בשר לחלב

א. שאלה מחייל: במקום שאני משרת בצבא מביאים ארוחת צהריים בשרית בשעה אחת, עד שאני מסיים לאכול זה בערך בשעה אחת וחצי, ובשעה שבע בערב כבר מביאים ארוחת ערב חלבית, כך שיוצא שעדיין לא עברו שש שעות. כשהתלוננתי לרב של הבסיס הוא ענה לי שאם עברו שלש שעות מהארוחה הבשרית מותר לאכול מאכלי חלב, מה עלי לעשות?

תשובת הרב: כדי להבין את התשובה, נתחיל משורש ויסוד הענין. כתוב בגמרא במסכת חולין (דף ק"ה ע"א): אמר רב חסדא, אכל בשר אסור לאכול גבינה. ואומר שם מר עוקבא, אני כמו חומץ בן יין לאבא שלי, אבא כשהיה אוכל בשר היום לא היה אוכל חלב עד למחרת, ואילו אני - אם אני אוכל בשר היום, לא אוכל גבינה רק עד לארוחה הבאה, אבל אינני ממתין עד למחרת. עד כאן הגמרא. הרי"ף (שם) הרמב"ם (פ"ט מהלכות מאלכות אסורות הכ"ח) והרא"ש (בגמ' שם) מביאים את הדברים כפשוטם, שאדם שאוכל בשר, אסור לו לאכול חלב עד לארוחה הבאה. וכמה מרחק

יש בדרך כלל בין ארוחה לארוחה? שש שעות¹. ולעומתם התוספות שם (בד"ה לסעודתא) מסבירים שארוחה הבאה הכוונה ממש לארוחה הבאה, דהיינו שלאחר שאדם גומר את הארוחה ומברך ברכת המזון, מיד לאחר מכן מותר לו לאכול חלב. ובהגהות שערי דורא (סי' ע"ו סק"ב) מוסיף, שלא ממש צמוד לארוחה, אלא צריך להמתין לפחות שעה, אבל לא יותר מכך.

מהמחלוקת הזו נוצרו שני מנהגים. מרן השולחן ערוך (יו"ד סי' פט ס"א) פוסק כדעת שלשת עמודי ההוראה ורוב הראשונים, וכותב: "אכל בשר, אפילו של חיה [כמו צבי] ועוף, לא יאכל גבינה אחריו עד שישהה שש שעות". זו דעת שלשת עמודי ההוראה ורוב הראשונים. אבל הרמ"א כותב שיש מתירים ואומרים שלא צריך להמתין שש שעות, אלא די בזה שהוא בירך ברכת המזון קינח את פיו ורחץ ידיו, ואז יכול לאכול חלב אחרי שעה אחת בלבד, וכתב שכך המנהג. אבל הוא מסיים "יש מדקדקים להמתין שש שעות אחר אכילה בין בשר לגבינה, וכן נכון לעשות". זאת אומרת שגם

¹ כי כתוב בגמרא במסכת שבת (דף י' ע"א) ובמסכת פסחים (דף י"ב ע"ב) שתלמיד חכם אוכל בשעה ששית, ובסוף היום דהיינו בערב אוכל ארוחת ערב, נמצא שמר עוקבא שאכל בשעה ששית בשר, אכל חלב בארוחת ערב אחרי שש שעות. כך מסביר הגר"א (סי' פ"ט סק"ב).

המתנה בין חלב לבשר

ב. שאלה א': לפעמים אני מגיע הביתה והארוחה עדיין אינה מוכנה, לבינתיים אני מורח לעצמי גבינה על קרקר או פריכיית אורז, ואחר כך אשתי מגישה את הארוחה הבשרית, כמה זמן אני צריך להמתין בין הגבינה לארוחה?
שאלה ב': לפעמים אני שותה כוס נס קפה, ואשתי מבקשת ממני לבוא לאכול כעת, והארוחה בשרית, כיצד עלי לנהוג?

תשובת הרב: השאלה כאן היא המקרה ההפוך ממה שדיברנו בתשובה הקודמת, אדם שאכל חלב ורוצה עכשיו לאכול בשר. מרן (סימן פ"ט ס"ב) כותב: "אכל גבינה מותר לאכול אחריו בשר מיד". אבל מוסיף לכך שני תנאים: התנאי הראשון, שצריך להתבונן בידיו שלא נדבק עליהן שאריות מהגבינה. והש"ך (סק"ט) ועוד אחרונים כתבו שראוי לאדם לרחוץ את ידיו ולא די להתבונן בלבד. ואוסף נקודה חשובה, שאמנם השטיפה של הידים לא צריכה כלי, אבל יש מחלוקת עד איפה צריך לשטוף. יש אומרים שמספיק לשטוף עד שני פרקי אצבעות כמו במים אחרונים, ויש שמוסיפים גם את הפרק האחרון ואומרים שצריך לשטוף עד סוף קשרי האצבעות (עי' בש"ע או"ח סי' קע"ג ס"ג וסי' קפ"א ס"ד). ומרן החיד"א (בברכי יוסף סק"א

לבית הכנסת לעולי משהד סמוך לרחוב רבי עקיבא, ומוסר גם שם דרשה. מי שהיה רוצה מהבחורים בישיבה היה יכול לבקש רשות, והיו מאפשרים לו ללכת גם לשיעור הבא של הרב. באחת הפעמים הרב דיבר שם ממש על המקרה הזה, שאם יש חייל בצבא ואין לו אפשרות להמתין שש שעות, הוא יכול להקל ולהמתין חמש וחצי שעות. אבל משום מה פירסמו ברחבי הארץ שהרב עובדיה פסק שאחרי חמש וחצי "דקות" מאכילת בשר אפשר לאכול חלב. שבוע לאחר מכן, הרב הגיע לשיעור ואמר להם: "חמש וחצי שעות אמרתי, לא דקות!". הרב היה נסער מזה ששיבשו את הדברים שלו. צריך לשים לב טוב למה ששומעים בשיעור, ובפרט צריך לשים לב לקולות שלפעמים אומרים בדרשה. אם שמעת חומרא לא כל כך נורא, אבל אם שמעת קולא יש לשים לב ביותר שחלילה לא נקל יותר מהגדר האחרון.

הרמ"א עצמו סובר שהמנהג הנכון הוא להמתין שש שעות כדעת רוב הראשונים. יש מהאשכנזים שהנהיגו להמתין שלש שעות, אבל אח"כ הם שינו לאט לאט את המנהג שלהם, עד שהיום גם הם נוהגים להמתין שש שעות.

הרב בבסיס של החייל ששאל, כנראה נוהג כמו חלק מהפוסקים של האשכנזים שפוסקים להמתין שלש שעות. אבל אם השואל ספרדי, ודאי שעליו להמתין שש שעות ואין לו להקל בכך. וגם אם הוא אשכנזי, היום רוב האשכנזים גם הם מחמירים בשש שעות וצריך להקפיד על כך.

עם זאת, למרות כל מה שאמרתי, צריך לדעת שיש מקרים של דוחק, ויש קולות מסוימות. מרן הרב עובדיה ע"ה בשו"ת יביע אומר (ח"א יו"ד סימן ד' אות י"ג) כותב שבשעת הדחק וצורך גדול, אפשר להקל גם בחמש וחצי שעות. וטעמו, מפני שהרמב"ם כותב שבין אכילת בשר לאכילת חלב צריך להמתין "כמו" שש שעות, ולמד הרב מזה שקרוב לשש שעות זה גם בסדר. והביא גם את המאירי בספרו מגן אבות (סי' ט' עמ' מ"ז) שכותב ג"כ "חמש-שש שעות", והרב עובדיה כותב שם עוד, שכיון שבדרך כלל "סמוך" הכוונה בתוך חצי שעה, גם כאן נאמר שכיון שהרמב"ם כתב "כמו" הכוונה על חצי שעה קודם, ולכן אפשר להקל בשעת הדחק להמתין רק חמש וחצי שעות. לפי זה במקרה של החייל הזה, שאם הוא יחכה שיעברו שש שעות כבר יסגרו לו את המקום והוא לא יוכל לאכול, יש להורות לו שמותר לו להקל להמתין חמש וחצי שעות בלבד בין בשר לחלב. אבל זה רק בשעת הדחק, ולא כל אחד יקל בזה (וע"ע בשו"ת מקור נאמן ח"ב סי' תקפ"ג ובשו"ת אור לציון ח"ה פי"ט ס"א)².

² ואוסף כאן סיפור מעניין. לפני ארבעים שנה ויותר, כשהייתי עדיין ילד קטן, מרן הרב עובדיה היה מגיע כמעט פעם בשבוע לישיבה, עד כמה שאני זוכר זה היה מדי יום שלישי (עוד כשהישיבה היתה ברחוב הרב שר על יד ישיבת סלבודקה. היום נמצאת שם החטיבת בינים של הישיבה, מה שנקרא "מתבתא", כיתות ז'-ח'). הוא היה מוסר שיעור בישיבה, ולאחר מכן הולך

ובשירי ברכה ס"ק י"ט) כותב שיש במים הללו רוח רעה, ולכן צריך להיזהר שלא ישטוף ידיו על גבי קרקע, אלא לתוך כיוור או כלי וכיוצא בזה. והתנאי השני, שצריך לקנח את פיו ולהדיחו, דהיינו שיאכל חתיכת לחם או משהו דומה קודם שיאכל את הבשר. מרן כותב שאפשר לקנח בכל דבר, אבל לא במאכלים שנדבקים לחניכיים ולא מסלקים משם את השאריות של הגבינה, כמו קמח תמרים וירקות. ובנוסף לזה צריך לשטוף את הפה שלו, ואין הכוונה לשטוף ממש, אלא מספיק שהוא שותה מים או מיץ או כל דבר, גם זה נחשב לשטיפת הפה.

לגבי השאלה השניה על נס קפה, דעת הרש"ש רבנו שמואל שטראשון (חולין דף ק"ג ע"ב) שבשתיית חלב לא צריך לאכול משהו, כיון שזה לא נדבק בחניכיים. ומספיק להדיח את פיו בלבד (והובא בדרכי תשובה סי' פ"ט ס"ק ל"א). וכך דעת מרן הרב עובדיה בהליכות עולם (ח"ז עמ' מ"ג). ויש חולקים שגם אם אדם רק שתה חלב, נכון וראוי שיאכל ביסקוויט או משהו ורק לאחר מכן יאכל את הבשר. (עי' בהוראה ברורה ס"ב בביאור הל"ל ד"ה וצריך. וע"ע בשו"ת אור לציון ח"ה פי"ט ס"ז).

לסיכום: כדי לאכול בשר אחרי גבינה או חלב, צריך שלושה תנאים: א. לשטוף את הידים (ומעיקר הדין די בזה שהאדם רואה שידייו נקיות, אבל מספק טוב להחמיר ולרוחצם). ב. לשטוף את הפה. ג. לאכול משהו.

יש מחמירים להמתין זמן מסויים לפני אכילת גבינה, על פי הזוהר הקדוש (פ' משפטים דף קכ"ה ע"א) שהביא מרן בבית יוסף אורח חיים (סימן קע"ג), אבל מעיקר הדין דעת מרן שמותר לאכול ללא המתנת זמן (וע"ע בבא"ח ש"ב פ' שלח לך סי"ד וסט"ו ובכה"ח או"ח סי' קעג סק"ב וסי' תצ"ד ס"ק ס"א ויו"ד סי' פ"ט סק"י).

ממתי מתחילים למנות את השעות

ג. שאלה: הייתי בשבת חתן ואכלנו חמין, לאחר מכן הגישו פיצוחים ושרנו במשך כשעתיים נוספות, במוצאי שבת הביאו לי פיצה חלבית לסעודה רביעית, אך עדיין לא עברו

שש שעות מזמן ברכת המזון של הסעודה. האם מותר לנו לאכול את הפיצה?

תשובת הרב: מותר. ואסביר: מה שכתוב שצריך להמתין שש שעות לאחר אכילת הבשר, אין הכוונה שצריך להמתין שש שעות מזמן הברכה האחרונה שלאחר אכילת הבשר, אלא שש השעות מתחילות מרגע שהוא סיים לאכול את הבשר. לכן במקרה של השואל שלאחר שסיים לאכול את הבשר הם עוד ישבו ושרו שירים ודרשו דרשות וכו' ורק לאחר שעתיים בירכו ברכת המזון, א"כ בזמן שהביאו לו לאכול את הפיצה כבר עברו שש שעות מרגע שסיים לאכול את הבשר, ולכן אפילו שלא עברו שש שעות משעת ברכת המזון אעפ"כ מותר לאכול את הפיצה. כך כותב הרב דגול מרבבה (ע"ד הש"ך סי' פ"ט סק"ג), וכך כתבו עוד אחרונים נוספים (דרכי תשובה סק"ד וכף החיים אות ט'. וע"ע בשו"ת אור לציון ח"ה פי"ט ס"ג).

לעיסה בלי אכילה, ודין בשר שבין השיניים

ד. שאלה א': לעס בשר לתינוק ולא אכ ממנו כלל, האם צריך להמתין שש שעות?

שאלה ב': מי שיש לו קצת ריווח בין כמה שיניים בפה, ובאמצע ארוחת ערב מרגיש שנתפסה חתיכת בשר קטנה מארוחת הצהריים בין השיניים, ומשתחררת כעת, מה עליו לעשות?

תשובת הרב: אענה על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. מרן בשולחן ערוך (סי' פ"ט ס"א) כותב במפורש: "הלועס [בשר] לתינוק צריך להמתין", ונבאר מעט. נחלקו הראשונים בטעם הצורך להמתין שש שעות בין בשר לחלב, רש"י (חולין דף ק"ה ע"א ד"ה אסור) כותב שצריך להמתין מפני שאדם שאוכל בשר נשאר לו הטעם של הבשר זמן רב לאחר האכילה, ולכן צריך להמתין שש שעות. אבל הרמב"ם (פ"ט מהלכות מאכלות אסורות הכ"ח) סובר שהטעם הוא מפני שכשאדם אוכל בשר פעמים שנכנסות לו רצועות קטנות של בשר בין השיניים, ואם יאכל מיד חלב הרי הבשר

שנשאר לו בין השיניים עלול להשתחרר, ונמצא שהוא אוכל בשר וחלב יחד בתוך פיו, ולכן אמרו חכמים להמתין שש שעות. השאלה שנשאלה כאן היא ממש הנפקא מינה בין הטעמים, לפי הטעם של רש"י שסיבת ההמתנה היא מפני טעם הבשר, אם כן אין צורך לחכות לאחר הלעיסה לתינוק, כיון שרק אם הוא אוכל יש לו טעם בשר אבל אם לא אכל אין לו טעם בשר, ואם כן יש להתיר. אבל לפי הטעם של הרמב"ם שהאיסור מפני הבשר שנשאר בין השיניים, אם כן גם אם האדם רק לועס שייך החשש הזה, שמא בשעת הלעיסה נתקע לו בשר בין השיניים, ויש לאסור אפילו שלא טעם מהבשר כלל. ומרן (סי' פ"ט ס"א) פסק לחומרא כשני הטעמים, גם כדעת הרמב"ם. ולכן כיון שהאשה לעסה בשר לתינוק, אפילו שלא אכלה, צריכה להמתין שש שעות.

לגבי השאלה השנייה, גם זה מפורש בהלכה, מרן בשולחן ערוך (שם) כותב במפורש: "אם מצא אחר כך בשר בין השיניים, מסירו". כלומר אפילו אם עברו כבר שש שעות משעת האכילה, עדיין שם של בשר עליו, ואם אדם רואה שמשתחררת לו רצועת בשר, צריך להסיר אותה מפיו, כדי שלא יבלע אותה ויטעה. ובפרט אם הוא באמצע ארוחה חלבית, שבודאי עליו להיזהר בכך.

אדגיש עוד נקודה כאן. אדם שבדרך כלל לא נכנס לו בשר שם, לא צריך לנקות את השיניים לאחר ארוחה בשרית. אבל אדם שיש לו רווחים בין השיניים, כף החיים (סי' פ"ט אות ט"ו) כותב שעליו לנקות את השיניים בין ארוחה בשרית לחלבית, כדי שלא יבוא לידי תקלה בזה (וע"ע בשו"ת ברכת יהודה ח"ב סי' ג ובהוראה ברורה סק"ט).

אבל יש שאלה אחרת, מה הדין אם אדם טעה ולא הוציא את הבשר שנשאר בין השיניים, ולאחר כמה שעות הרגיש בחתיכה הזו ובלע אותה, האם עליו להמתין עוד שש שעות נוספות או לא? לכאורה הסברא אומרת שכן (וכ"כ בס' בדי השלחן ס"ק י"ג).

ומכל מקום למעשה כמה וכמה פוסקים כותבים שנוהגים להקל, ואפשר להקל בכך ולא צריך להמתין שש שעות נוספות, אלא ישטוף את פיו ודיו בכך (עי' בחידושי ההפלאה

סי' פ"ט). וכך כתבו בטוב טעם גם בספר הוראה ברורה (ס"א ד"ה צריך להדיח) להקל בדבר הזה. אבל נדגיש שוב שכל זה רק בדיעבד, כי זה לא פשוט ההיתר הזה, ואילו לכתחילה יוציא כל מה שנשאר לאחר האכילה.

ואגב אשה שנמצאת בתוך שש שעות לאכילת בשר, מותר לה לבשל מאכלי חלב לבעלה ולמשפחתה, ולא גוזרים אולי תבוא לאכול מזה. וגם בסוף יום טוב זה מותר (הליכות עולם ח"א ש"א פ' צו סכ"ד, ומרן ראש הישיבה שליט"א באו"ת תשרי תשמ"ז סי' ב' אות ג', ובבית נאמן גליון ז' הערה י"ח. ונדפס בספר השיעור ח"א עמ' קכ"ו).

חינוך קטן להמתנה בין בשר לחלב

ה. שאלה: בני הקטן אינו אוכל כמו שצריך, וקורה פעמים רבות שאני מתחילה להאכיל אותו ארוחה בשרית ואוכל קצת, ולאחר כמה כפיות אינו רוצה להמשיך. אני רוצה להאכיל אותו גבינה או אשל, האם צריך לחנך אותו להמתין שש שעות? כמובן שזה קשה. ואותה שאלה לגבי ממתקים כמו שוקולד חלבי, האם אפשר לתת לו אחרי ארוחה בשרית?

תשובת הרב: מרן הגאון רבנו עובדיה יוסף בשו"ת יביע אומר (ח"א חיו"ד סי' ד' וח"ג חיו"ד סי' ג' אות ז') דן בשאלה הזאת, וכותב שאפשר להקל לתת לילד קטן ארוחה חלבית אחרי ארוחה בשרית, ולא צריך להמתין שש שעות, אבל על כל פנים צריך להמתין כשעה. ואסביר את הטעם לזה. אמרנו בהתחלה שיש מחלוקת בין הפוסקים כמה זמן צריך להמתין לאחר ארוחה בשרית כדי לאכול חלבי, דעת רוב הראשונים שצריך להמתין שש שעות, וכך פסק מרן. אבל דעת התוספות והמרדכי ועוד, שמספיק להמתין עד סוף הארוחה. בדרך כלל סוף הארוחה זו ברכה אחרונה, אבל בילד קטן שלא מברך ברכה אחרונה, סוף הארוחה נחשב כשוטפים לו את הפה והידים. ולמעשה, יש כאן ספק ספיקא, ספק שמא הלכה כדעת התוספות והמרדכי שלא צריך כלל להמתין לאחר הארוחה ואפילו לגדולים, וגם אם נאמר כדעת רוב הראשונים, שמא כדעת הר"ן (ביומא ר"פ יוה"כ)

הדין בלא לעס כלל

ו. **שאלה:** אכלנו דגים ולקחתי קציצה בשרית והכנסתי לפה, ומישהו אמר לי שזה בשרי ותיכף הוצאתי מהפה, רציתי לשאול האם אני צריך להמתין שש שעות לאכילת מאכל חלבי?

תשובת הרב: כבר הזכרנו שיש שני טעמים מדוע צריך להמתין בין בשר לחלב, לפי ההסבר של רש"י מפני שהטעם של הבשר נשאר בפה הרבה זמן, בודאי שלא צריך להמתין כי הוא לא טעם את הבשר. ובמקרה של השואל גם לפי הטעם של הרמב"ם שצריך להמתין מפני החשש שנשאר לו בשר בין השיניים, הטעם הזה לא שייך כאן, כיון שהשואל לא לעס את הבשר שנחשוש שנשאר לו בשר בשיניים אלא מיד הוציא אותו, ולכן לכל הדעות הוא לא צריך להמתין, ומספיק שישטוף את פיו ומיד אחר כך יכול לאכול חלב. כך כותבים הגאונים רבי שלמה קלוגר (בהגהות על הש"ע סי' פ"ט) וזבחי צדק (סק"ה) וכף החיים (שם אות ד') ועוד פוסקים.

בקבוק מיוחד לחלבי ובשרי

ז. **שאלה:** יש לי בקבוק מים אישי שאני שותה ממנו, רציתי לשאול אם שתיתי מהבקבוק באמצע ארוחה בשרית, האם מותר לי לשתות ממנו בארוחה חלבית?

תשובת הרב: בבקבוק שלא שותים ממנו ישירות אלא שופכים ממנו לתוך כוס, ודאי שאין שאלה בזה, כי אין כלל מקום לחשוש שהבקבוק הפך לבשרי או חלבי. אבל כאן השאלה על בקבוק אישי ששותים ממנו ישירות, ושותים ממנו גם בארוחות חלביות וגם בארוחות בשריות. ובכן, הרמ"א (סימן פ"ח סוף ס"ב) כותב: "ויהיו זהירים שלא לשתות מכלי אחד". שם הרמ"א מדבר על שני אנשים שאחד אוכל חלבי ואחד אוכל בשרי, שיזהרו שלא לשתות מאותו בקבוק. ולפי זה באמת ראוי לייחד בקבוק לחלבי ובקבוק לבשרי. אבל במקרה שהאדם מחוץ לבית וקשה לו לקחת אתו שני בקבוקים, יש אפשרות שינקה את הפיה של

והרשב"א (יבמות קי"ד ע"א) שסוברים שמותר להאכיל קטן דבר איסור אפילו בידים, ובלבד שזה יהיה לצורך הקטן. וכאן ודאי שזה נחשב לצורך הקטן שהרי הוא צריך לאכול. ובאמת בכל דבר שהוא מחלוקת הפוסקים, יותר אפשר להקל לילד קטן (עי' בב"י או"ח סימן רס"ט). וגם בדין המתנה יש מחלוקת הפוסקים, שיש שאינם מצריכים להמתין שש שעות.

אבל כל זה הוא דוקא בדברים שהקטן צריך ממש, כמו אוכל וכדומה, שהילד רוצה לאכול דוקא את הדברים החלביים ולא את האוכל הבשרי, ובזה יש להקל כמו שאמרנו, אבל בממתקים וכיו"ב שהם לא לצורך אכילת וקיום הקטן, יהיה אסור, כי בדברי הרשב"א שם מבואר שכל מה שהוא מתיר זה דוקא אם הקטן צריך לאוכל הזה, אבל אם זה לא צורך אכילה גמור מפורש שאסור. ולכן אי אפשר להאכיל ילד קטן ממתקים, כי זה לא צורך אכילה גמור. (ועי' בשו"ת אבי הנחל חיו"ד סי' כ"א).

אבל לא כל הקטנים שוים בזה. מרן ראש הישיבה שליט"א הורה שרק עד גיל חינוך אפשר להקל להם לחכות פחות ממש שעות, אבל ילד שהגיע לגיל שש שהוא גיל חינוך, יחנך אותו שימתין שש שעות (עי' בספר ברוך השלחן ח"ב עמ' י"ג, ובשו"ת מקור נאמן ח"ב סי' תקפ"ב. וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ד סי' פ"ד). ואמנם יש מקילים שאם הוא מתעקש אפשר לתת לו, אבל ודאי שזה לא לכתחילה, כי אם לא תרגיל אותו עכשיו לעמוד על דברים של מצוות, הוא לא יתרגל לכך גם כשיגיע לגיל מצוות. אבל אם הוא חולה או חלש קצת, אז באמת אפשר להקל בזה, כי בספר חכמת אדם (כלל מ' סי"ג) כותב שאפשר להקל לאדם חולה בפחות ממש שעות.

לסיכום: לילד קטן עד גיל שש אפשר להקל אחר המתנת שעה. וילידים גדולים יותר נכון לחנכם, ויש מקילים עד גיל תשע או שתים עשרה. ומכל מקום אם הילד חלש ונצרך לחיזוק כוחו לאכול מאכלי חלב אפשר להקל. והכל לפי הענין ולפי מצב בריאותו וכחו של הילד (וע"ע בשו"ת אור לציון ח"ה פי"ט סי"ד).

הבקבוק לאחר כל ארוחה, ואז יכול לשתות גם בארוחה הבאה. ואין חשש שיש במים קצת שאריות, כי בדרך כלל המים נשארים נקיים, ואם כן כל החשש הוא רק ב"פיה של הבקבוק", ולכן אם הוא מנקה את הפיה יש להתיר.

כשיש צורך בחלב למניקה, האם צריך להמתין

ת. שאלה: אני מניקה, ואחרי ארוחה בשרית באתי להניק את הילד והרגשתי שאין לי מספיק חלב, האם מותר לי לשתות חלב?

תשובת הרב: ראשית כדאי לדעת שלא תמיד צריך לשתות חלב כדי שיהיה חלב לילד, והרבה פעמים מספיק לשתות מים או כל משקה כדי שהתזונה של התינוק תשתפר, וגם בירה שחורה יכולה לעזור הרבה במקרים שאין לאשה מספיק חלב. וכמובן דוקא אם האשה אכלה אוכל. אבל אם היא יודעת שהיא צריכה לשתות חלב כדי שיהיה לתינוק חלב, ועכשיו היא נמצאת לפני שעברו שש שעות מהארוחה הבשרית, אפשר להקל לשתות חלב, אם היא כבר בירכה ברכה אחרונה על הארוחה הבשרית, ובפרט אם עברה שעה מסיום האכילה. והטעם לזה, על פי מה שאמרנו כבר בשם החכמת אדם, שאם אדם חולה או חלש יכול לסמוך על המקילים להמתין שעה אחת בלבד. ולא רק החכמת אדם כותב את זה, אלא גם הגאון זבחי צדק (סי' פ"ט ס"ק י"א) והגאון רבי יוסף חיים בבן איש חי (ש"ב פ' שלח סי"א) שהם מחכמי הספרדים (שפוסקים כמרן בסימן פ"ט ס"א שחייבים להמתין שש שעות באדם רגיל) מזכירים את זה, שחולה שאכל בשר ועכשיו צריך לאכול מאכלי חלב, במקום חולי לא גזרו רבנן ומותר לו.

ולכן גם המניקה יכולה לאכול בשביל הילד שלה. אמנם ראיתי בשם הגאון הרב מרדכי גרוס (בס' ואגדלך בשלחן עמ' כ'), שאין ראוי להקל באשה שרוצה לאכול משהו חלבי כדי להניק, כיון שהיום יש הרבה כדורים ותוספי תזונה טבעיים לגמרי שמשביחים חלב-אם, ולכן לא ראוי להקל נגד השלחן ערוך כשאפשר לפתור את הבעיה בקלות. ואם יש

אפשרות אחרת ודאי שיש להחמיר ולא לעשות נגד מרן כמובן, אבל אם אין לה כדורים עכשיו, או שהיא ניסתה את כל השיטות ושום דבר לא עוזר לה חוץ ממהו חלבי, אפשר להקל לה. (וע"ע בשו"ת אור לציון ח"ה פי"ט סי"ז ובס' הוראה ברורה סק"ד).

המתנה אחר תבשיל של בשר

ט. שאלה: אכלתי בסעודה שלישית בשבת ביצה שהתבשלה בחמין של שבת, האם עלי להמתין שש שעות או שלא צריך כי לא אכלתי בשר?

תשובת הרב: נחלק את התשובה לשנים, בחלק הראשון נסביר האם אפשר לאכול את הביצה הזאת עם גבינה וכיו"ב, ובחלק השני נסביר האם אדם שאוכל את הביצה הזאת צריך להמתין אחריה שש שעות. ואענה על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: מרן השולחן ערוך (סימן צ"ה ס"ב) כותב: "ביצה שהתבשלה בקדירה עם בשר אפילו עם קליפתה (זה ממש כמו המקרה שלנו), אסור לאוכלה בכוחה (מאכל חלב שהיה מצוי בזמנם)". המקור של הדברים הוא מתשובת הרשב"א (ח"א סי' תקט"ז), ושם הרשב"א מביא ראיה לכך, שאם נבשל ביצה עם מים ונשים קצת צבע במים, כשנפתח את הביצה נראה שגם הפנים שלה צבוע בצבע ששמנו במים, ומכאן ראיה שהביצה אפילו שהיא מכוסה בקליפה סופגת את הטעם של הדבר שהתבשלה עמו. ולכן אסור בהחלט לאכול ביצה שהתבשלה עם חמין יחד עם חלב.

ולגבי החלק השני אם צריך להמתין שש שעות לאחר אכילת הביצה הזו, התשובה היא כך: מרן השולחן ערוך (סי' פ"ט ס"ג) כותב: "אכל תבשיל של בשר - וכמובן לא טעם מהבשר עצמו - מותר לאכול אחריו תבשיל של גבינה". והרמ"א כותב שם: "ונהגו עכשיו להחמיר שלא לאכול גבינה אחר תבשיל של בשר כמו אחר בשר עצמו". אבל זה לא רק דעת הרמ"א, אלא גם דעתו של מרן בעצמו, שכתב במקום אחר (ב"י או"ח סי' קע"ג) שהמנהג להחמיר, וממילא אסור לפרוץ גדר. ולכן אדם שאכל ביצה שהתבשלה עם

בשר, אפילו שהוא לא אכל את הבשר עצמו, צריך להמתין שש שעות כדין אכל בשר ממש. כך מעידים מרן והרמ"א על המנהג, וכך למעשה הסכמת כל האחרונים שממתינים שש שעות גם במקרה הזה.

ויש מצדדים שהמקרה של הביצה הוא יותר קל מתבשיל. ולהלכה יש להחמיר. וכך פסק גם מרן ראש הישיבה שליט"א בשו"ת מקור נאמן ח"א (סי' תקצ"א. וע"ע בשו"ת אור לציון ח"ה פי"ט סוף ס"ח, ובשו"ת חקרי הלכה חיו"ד סי' י' אות י').

טעה ובירך על חלב קודם שעברו שש שעות

י. שאלה: בירכתי על שוקולד חלבי, ולפני שטעמתי נזכרתי שעדיין לא עברו שש שעות מהארוחה הבשרית, מה עלי לעשות?

תשובת הרב: אם אכל בשר ממש ואחרי זמן מה בירך על מאכל חלבי, ונזכר מיד קודם שאכל שהוא עדיין בשרי, יש מחלוקת בזה. יש פוסקים ומהם מורי ורבי הגאון רבי משה לוי בספר ברכת ה' (ח"ב עמ' פ"ד) שסוברים שלא יטעם, אלא אם כן עברה לפחות שעה שאז מורים לו שיטעם. וטעם החילוק, מפני שבשעה הראשונה גם למנהג הקדום של האשכנזים אסור לאכול גבינה, וא"כ זה ממש בעייתי להלכה, אבל אם עברה שעה אז לפחות יעשה כמנהג האשכנזים הקדום (וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' שפ"ט). ובשו"ת אור לציון (ח"ה פי"ט סי"א) כתב שבכל אופן לא יטעם, ויאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

לעומת זאת לדעת מרן הרב עובדיה בהליכות עולם (ח"ז עמ' ל') ובעוד מקומות, בכל מקרה צריך המברך לטעום משהו, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, מפני שלפי דעת התוספות ועוד ראשונים מיד לאחר ברכת המזון אפשר לאכול חלב (כמו שהזכרנו בתחילת השיעור), ואמנם אנחנו לא פוסקים כמותם אלא כמו דעת רוב הראשונים ומרן, אבל מכל מקום בדיעבד אנחנו מתירים כפי דעתם, וכמו בחולה שהזכרנו קודם שהבן איש חי התיר לו לאכול חלב אפילו שלא עברו

שש שעות, מפני שבשעת הדחק אפשר לסמוך על המתירים, וא"כ גם כאן כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, יש להורות לו שיטעם מעט. ונראה שכוונת מרן הרב עובדיה לאו דוקא באופן שעברה שעה, אלא אפילו שלא עברה שעה, כל שבירך ברכה אחרונה על הבשר, עליו לטעום מהמאכל שבירך עליו. אמנם הוא לא כותב את זה במפורש, אבל כך נראה לפי טעמו שם, כי הוא כותב שיש לסמוך בזה על דעת התוספות, והרי התוספות עצמם לא דיברו על שעה ראשונה אלא אמרו שכל שבירך ברכה אחרונה מותר, ואם כן גם כאן יש להורות לו שיטעם מעט אפילו בתוך שעה ראשונה. וכך מבואר בשו"ת שואל ונשאל (ח"א חיו"ד סי' נ"ח וח"ב חיו"ד סי' כ"ו) שאפשר לסמוך על דעת התוספות בחולה, ואם בירך כבר ברכה אחרונה מותר לתת לו לאכול חלבי אפילו שלא עברה שעה. והיקל יותר מהרב בן איש חי שהתיר דוקא אם עברה שעה. ומכל מקום אם אפשר ימתין שעה.

וכל זה הוא דוקא אם אכל בשר ממש, אבל אם אכל תבשיל של בשר, כיון שהאיסור לאכול חלבי אחרי תבשיל של בשר אינו מעיקר הדין אלא רק מנהג, אם כן בודאי שאם בירך לאחר מכן על מאכל חלבי עליו לטעום מעט, וזה מוסכם על כולם.

לסיכום: אדם שאכל תבשיל של בשר בלי הבשר עצמו, ולאחר מכן בירך על מאכל חלבי, לכל הדעות עליו לטעום מעט מהמאכל החלבי. אבל אדם שאכל בשר ממש, דעת מורי ורבי הרב ברכת ה' שדוקא אם עברה שעה עליו לטעום, ואם לא אסור לו לטעום כלל. ודעת מרן הרב עובדיה שאם בירך ברכה אחרונה על הבשר, צריך לטעום משהו מהמאכל שבירך עליו.

ייחוד צנצנות נפרדות לבשרי וחלבי

יא. שאלה: האם צריך לייחד צנצנת לסוכר וקפה פרווה, וצנצנת לסוכר וקפה חלבי, או שאפשר להשתמש באותה צנצנת גם לחלבי וגם לפרווה ולבשרי?

תשובת הרב: בשאלה זו דנו כמה מאחרוני זמננו, ביניהם בשו"ת שבט הקהתי (ח"א סי' רכ) וגם ידידי רבי אדיר כהן בשו"ת ויען הכהן (ח"ב סי' ט') ועוד, והעלו שאמנם כדאי וראוי לייחד צנצנת לחלבי וצנצנת לפרווה ולבשרי, אבל זו לא חובה, ואם אדם נמצא במקומות עבודה ציבוריים שלא מייחדים צנצנת לכל אחד בנפרד, יכול להשתמש בצנצנת הזו הן לחלבי והן לבשרי. וטעמם, מפני שגם אם התערב בסוכר כמה טיפות חלב, אין ספק שאותן טיפות בודדות בטילות בששים. ואם תשאל, והלא אין מבטלים איסור לכתחילה, וכתוב בהלכה שאפילו אם אדם עירב בדיעבד איסור בהיתר על מנת לבטלו הכל נאסר, וא"כ איך הוא יכול לסמוך על

הביטול של החלב? התשובה, שזה לא דומה, כי במקרה שם כל כוונתו של האדם לבטל את האיסור ולכן הכל נאסר, אבל כאן אין לאדם שום ענין לבטל את האיסור, אלא הוא רוצה להכניס סוכר לקפה ורק בעל כרחו נכנס לשם קצת חלב, וכיון שאינו מתכוון לכך מותר. ויש עוד נימוקים וצדדים בזה. (וע"ע בשו"ת חקרי הלכה חיו"ד סי' י' אות ט').

אמנם יש עוד עשרות שאלות בנושא הזה, אבל תם הזמן לשיעור שלנו היום, ובלי גדר בשבוע הבא נמשיך לדבר בנושא הזה, ובשאלות מאד מעשיות בהלכות האלה.

ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

השיעור נמסר ביום ראשון ה' טבת תשפ"א

כמידי יום ראשון בשעה 12 בצהריים בערוץ "קול ברמה"

בית ההוראה פתוח 24 שעות ביממה, בטלפון: 03-5500228

העלון יוצא לאור בחסות

א. משכנתאות – יעוץ המשכנתא הטוב ביותר בארץ

לפרטים: 054-8444095

להצלחת: רמי יצחקיאן, אריאל פלר, יוסי דהמן, אליהו חן ויוסי ברנס הי"ו

עורך: הרה"ג ר' שלמה נחום שליט"א. ביקורת: הרה"ג ר' אביחי סעדון והרה"ג ר' יצחק מאזוז שליט"א

העלון לא הוגה ע"י מוה"ר ונכתב על דעת המערכת בלבד

ניתן ליצור קשר במייל - A025606532@gmail.com

ניתן להאזין לשיעור זה ולשאר שיעורי מורנו הרב שליט"א

בקו "תורת חיים"

02-5606532